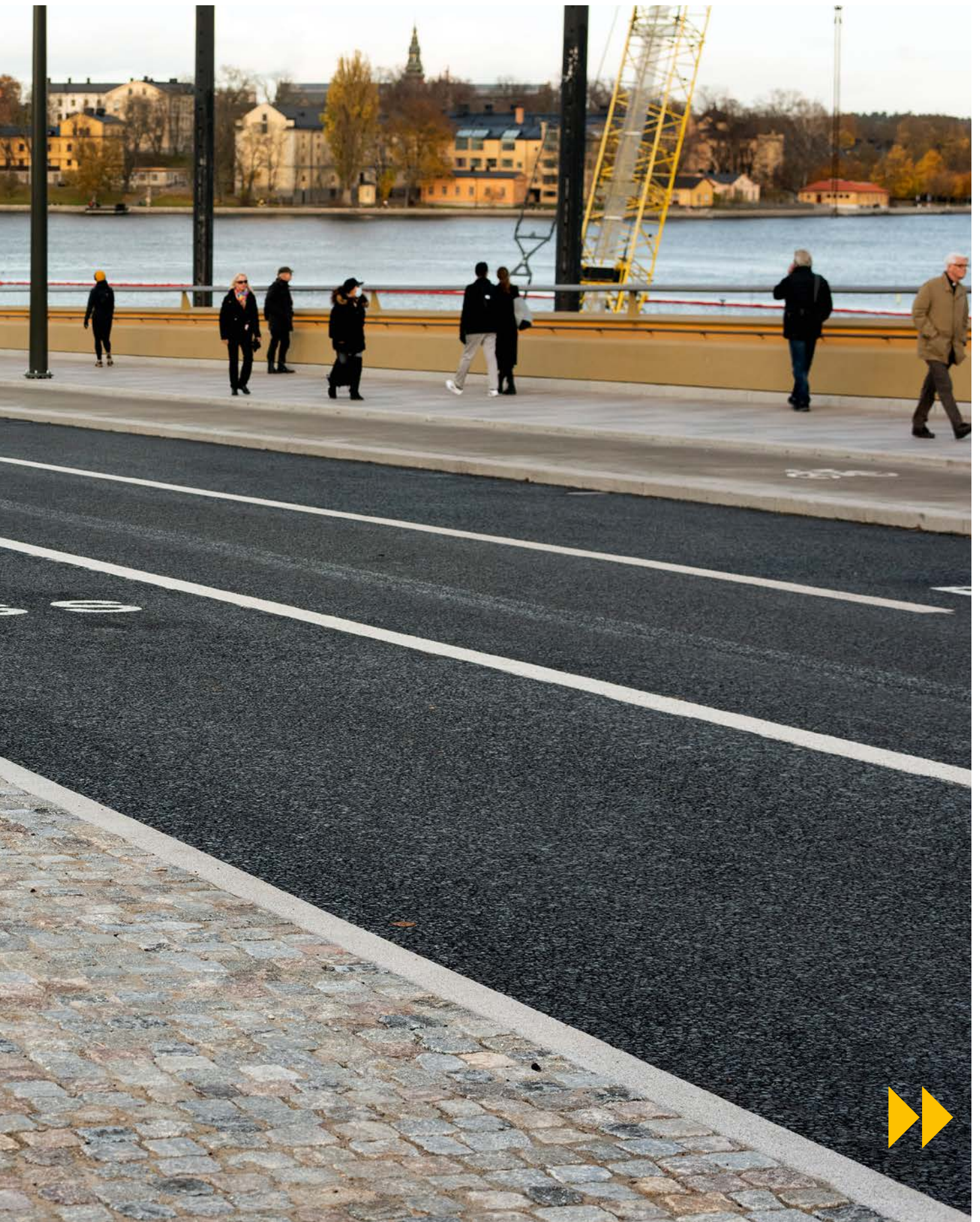

Slussen är Sveriges största naturstensprojekt de senaste årtiondena, vilket bland annat manifesteras med både gatsten och hållar vi den nya guldbron.

Vägen mot framtiden

Pandemin har blivit en brutal påminnelse om hur bräckliga världen och människan är - och om hur beroende vi är av varandra. Samtidigt har den riktat ett starkt ljus mot frågor om miljö och hållbarhet. Allt mer tyder på att vägen mot en ny framtid kommer att vara stenbelagd, skriver författaren och skribenten **Petter Eklund**.

FOTO: ANNA RUT FRIDHOLM

Vi kan se tillbaka på ett år som för de flesta har präglats av osäkerhet, dödstal, förändrade vanor och annorlunda arbetsdagar. En chockartad vår, en optimistisk sommar övergick i besvikelse när coronaviruset under hösten kom tillbaka med full kraft. Nu lever vi åter med ovisshet och risk, och sätter vårt hopp till att ett vaccin snart ska förvandla viruset till ett mörkt minne.

Men 2020 har även varit en lärotyd. Pandemin väckte vår uppfinningsrikedom, som svarade med gerillakrig på alla fronter: forskning, stödinsatser, skyddsutrustning, nya rese mönster och vägar för varor och kunder att mötas på. Den digitala infrastrukturen blev ännu viktigare, och trots alla tragedier har coronan satt fokus på viktig utväxling: hållbarhet och miljöfrågor.

– Det blev en tid för eftertanke och reflektion. Insikten att vi alla är sårbara och sitter i samma båt kan ge skjuts till ett gemensamt ansvar för att ta hand om planeten. Det är det positiva, en kraftig hjälp till insikt och uppvaknande, säger Åsa Kallstenius, chefsarkitekt på arkitektbyrån KOD som har en utpräglad, cirkulärt siktande miljöprofil.

Utmaningarna är enorma, ambitionerna är höga. London, Paris, New York, Barcelona – i storstäder världen över görs radikala anpassningar till corona, som på längre sikt även kan gagna vår miljö. Drivet kommer från den akuta insikten om hur sårbara vi är på planeten.

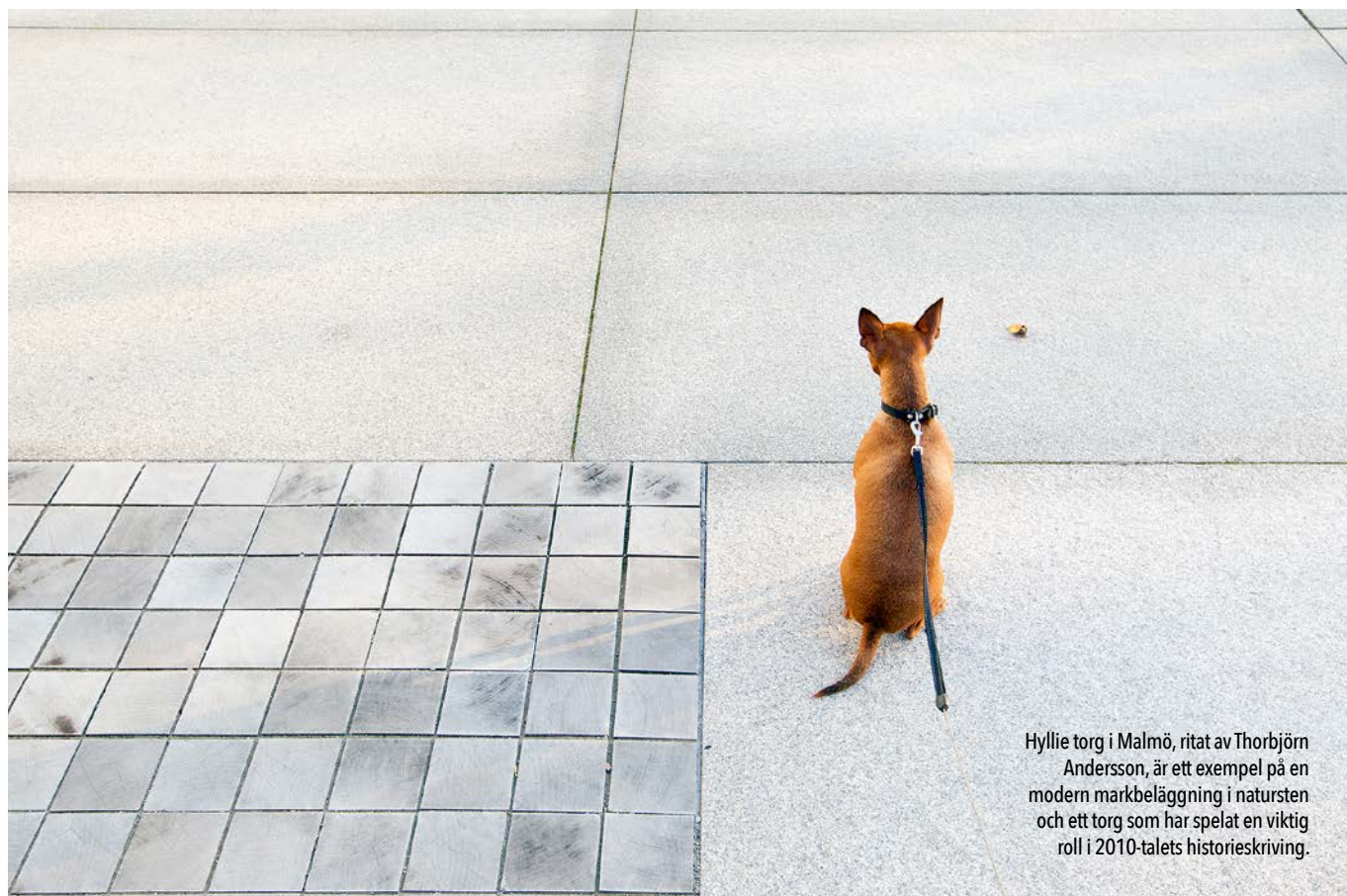
”Insikten att vi alla är sårbara och sitter i samma båt kan ge skjuts till ett gemensamt ansvar för att ta hand om planeten.”

– Miljöfrågorna har nu fått ännu mera fart. Det ger oss i stenbranschen en fantastisk möjlighet att berätta hur lite miljöpåverkan natursten har jämfört med betong och glas, säger Jörgen Lundgren, vd på Hallindens granit.

Stenbranschen har inte varit opåverkad av pandemin. Liksom i de flesta andra branscher uppstod ett akut glapp i verksamheten i våras, och många företag fick skrämselhicka.

– Det var en situation då vi visste att vi inget visste och bara försökte behålla lugnet, berättar Mikael Stjernborg, koncernchef för Valter Eklund, Stockholms största stenentreprenör.

– Vi lade ett inofficiellt varsel här på gården och var överens om en fokuserad kortsiktig krishantering.

Hyllie torg i Malmö, ritat av Thorbjörn Andersson, är ett exempel på en modern markbeläggning i natursten och ett torg som har spelat en viktig roll i 2010-talets historieskrivning.

FOTO: KASPER DUDZIK

Affärsplaner skrotades, investeringar stoppades och marknadsföringspengar fonderades.

– Vi diskuterade med banker och leverantörer, gjorde förebyggande åtgärder för att vara stabila. Det är ett klassiskt skyddstänk.

Det var lyckade åtgärder. En tvärnit i försäljningen under några veckor betydde inte så mycket. Snart klättrade marknaden tillbaka till normala nivåer, men med ökad vaksamhet.

I september märkte Valter Eklund av en markant nedgång i förfrågningarna, men det stabiliserades senare i oktober.

– Vad som är corona och vad som är en stillsam byggbransch är svårt att avgöra. Just nu råder en allmän försiktighet med igångsättanden, säger Mikael Stjernborg.

Hur ser då perspektivet ut framöver? Mitt uppe i en andra våg, med globala insatser, nya lockdowns och stängda gränser är det för tidigt att veta säkert.

– Ja, långsiktigt är det svårt att sja. Det kommer finnas mindre pengar kvar i systemet, tror Jörgen Lundgren, vd på Hallindens granit, och befärar att kommunerna kanske kommer att skjuta på eller förändra beställningar till gator och torg.

– Om ett år kommer nog kommuner att prata om att de har svårigheter, men å andra sidan är det då läge att öka investeringarna.

Hallindens Granit har än så länge inte upplevt någon negativ verkan, snarare tvärtom.

– En tydlig effekt är att företag som importerar från exempelvis Asien har fått svårare att få tag i material, något som ökat vår försäljning. På ett större plan påverkar pandemin även människors syn på långa transporter, vilket är positivt för alla producenter av svensk natursten.

En annan tydlig coroneffekt var att service på fastigheter upphörde, berättar Mikael Stjernborg.

– Rent omsättningsmässigt är det ingen större förlust, 2–4 man hålls i heltidsjobb, men det var en tydlig indikator på att coronan ströp de vanliga flödena.

Service är utgifter som är lätta att avbryta, men de måste också sättas igång igen. Det går inte bara att sluta underhålla samhällets byggda strukturer. Coronan tycks tvärtom ha inneburit ökad omsorg om den byggda miljön. För S:t Eriks ledde pandemin till ökad försäljning till privatkunder via bygghandelsföretagen.

– Många arbetade hemma och investerade i hus och hem. Vi sålde mer än vad vi brukar göra om vårarna, säger Tomaz Lewander, vd på S:t Eriks med elva fabriker i Sverige och även ett eget stenbrott.

Hos byggentreprenaden, de som arbetar utomhus, märkte S:t Eriks inte av några negativa tendenser. Utmaningarna är främst kopplade till leveranser från marknader utanför Skandinavien, till exempel av brasiliansk skiffer.

– Det var svårt att få in transporter. Producenterna stod still under några månader, men det släppte i somras, berättar Tomaz Lewander.

Med osäkerhet kring leveranser kan vi ana en tänkbar svängning, bort från importsten och mot inhemska stensorter. Tomaz Lewander upplever att efterfrågan på svensk natursten växer stadigt hos beställare och föreskrivare som fokuserar mer och mer på hållbarhetsfrågor och närproducerade stenprodukter.

Omgestaltningen av Brunkebergstorg är en del av ett helt nytt gatuliv som under senare år har växt fram i centrala Stockholm.

FOTO: KARIN OLEANDER

– Det är givetvis välkommet eftersom det lyfter och återskapar naturstens position som premiumprodukt.

De senaste åren har mycket kretsat kring pressade priser och därmed också kvalitet, is tället för att acceptera att natursten är en premiumprodukt, hantverksmässigt framställd och som måste få kosta för att kunna framställas på ett hållbart sätt.

Men när fler och fler beställare lyfter fram hållbarhetskrav i sina förfrågningsunderlag måste kraven vara realistiska, anser Tomaz Lewander.

– Ibland är kunskapen på hållbarhetsområdet bristfällig. Det är viktigt att kravbilden är rimlig, och att man har förståelse för att förbättrings- och förändringsarbete tar tid. Här har branschen en utmaning i att skapa en bättre förståelse för var vi befinner oss i hållbarhetsarbetet och vad som kan anses vara rimliga krav och rimlig takt i förändringsarbetet.

Parallellt med coronaanpassning och skarpare miljökrav pågår en omställning till en fossilfri produktion inom den svenska stenindustrin. Stenindustriförbundet tog nyligen beslutet att stenbranschen ska ha uppnått målen redan 2029, jämfört med 2045 som är den nationella färdplanen.

– Det är ett tufft mål, men det är vad som krävs. Att stenbranschen väljer att ta flaggan och går först är fantastiskt, säger Jörgen Lundgren.

– Att hålla tempot är också viktigt. Det är då det är bra med ett förbund, där vi kan dela med oss och hjälpas åt att hitta bra och kreativa lösningar.

Får då stenbranschen hållbarhetsargument någon draghjälp av pandemin? Therese Kvarnström, hållbarhetschef på S:t Eriks, känner av ett högre driv i det redan pågående utvecklingsarbetet. Koldioxidinformation kring material och processer är på tapeten:

– Miljö och hållbarhet har högt fokus i vår vision. Det vi gör i ännu högre grad nu är livscykelanalyser och miljövarudeklarationer för våra produkter. Vi är först ut med sådana analyser också på betongprodukter, i de produktområden där vi verkar. Det intresset ökar och det blir enklare att veta i vilken del av livscykeln koldioxidpåverkan inträder och hur den då kan minskas.

Over hälften av världens befolkning bor i dag i städer. Om 30 år beräknas andelen vara nära 70 procent. Städer hettar upp och smutsar ner planeten. I svallet av tankar och idéer som föds i coronapandemin följer visioner om hur den täta stadsväven påverkas och bli mer anpassad för framtida pandemier.

Vi tänker inte ofta på hur tidigare pandemier har präglat våra städer, speciellt på 1800-talet och det tidiga 1900-talet, då tuberkulos och spanska sjukan hemsökte de tätbefolkade städerna. Tuberkulos dödade fyra miljoner människor årligen.

Den europeiska koleran dödade omkring hundra miljoner människor och ledde till utbyggda sanitetssystem, en ny stads-konstruktion. Trädgårdsstäder och sportstugerörelsen var nya alternativ för dem som hade råd.

På 1920-30-talen kom funktionalismens glest byggda, ”hygieniska” förstäder med rena ytor, glas, luft och ljus. I dag står den långa trenden med stadsförtätning – den ekonomiska magnetismen i ”stadspulsen” – inför en utmaning. I ljuset av corona tror arkitekter, i alla fall i teorin, att framtidens stadsdelar kommer att behöva byggas glesare och smartare. Färre otidsenliga kolosser, ett lättare, mer ekologiskt handlag.

Åsa Kallstenius på KOD känner av det positiva drivet, men anser att det är för tidigt i pandemin för att kunna se några konkreta förändringar.

– Förhoppningsvis tänker fler efter kring begrepp som resiliens och återhämtningsförmåga i stadsbyggnad.

Samtidigt är hon luttrad.

– Vi har ännu inte börjat se något genomslag i de ekonomiska kalkylerna. Hela stadsbyggnadssystemet är riggat utifrån inci-

tamentet pengar. I dag reduceras tyvärr ambitionsnivån till att göra så lite dåligt som möjligt i stället för utifrån kunskap göra miljöer så bra som möjligt.

Åsa Kallstenius förutspår i stället att storstadslivet håller på att tappa sin självklara lockelse.

– Jag klurar över the tipping point mellan storstad och landsbyggd. Mindre städer och landsbygd får ett uppsving nu. Mycket pengar placeras i fritidshus och gårdar och folk söker nya värden, det lokala och det bestående. I stället för dyra semesterar flyttas pengarna till boenden utanför staden. Det kan rita om kartan.

Grönka är en mänsklig instinkt. Om landsbygdens naturvärden lockar utanför städerna finns mycket att utträtta inuti dem. Världen över har coronakrisen lett till ett starkt ökat användande av parker. Städernas gröna lungor kommer att bli allt viktigare i framtiden. Åsa Kallstenius hoppas på ökad blågrön markplanering och landskapsuppdrag i coronans kölvatten.

– Den yttre miljön och de förlängda uterummen, alla de platser där vi kan mötas ute har redan tidigare haft ett ökat fokus, nu är det ännu starkare. Var är användbarheten? Kan vi träffas här?

Parkliv, där vi bygger in olika funktioner, är en utveckling som kan drivas längre med träningsområden, uppvärmda utearbetsplatser, paviljonger för arbete på distans, kaféer och kanske mixade förskolor och äldreboenden i anslutning. Trots distanseringen behöver vi varandra. Eftersom parkmiljöerna måste göras attraktiva och slitstarka kommer natursten till användning.

En annan coroneffekt är den bilfria staden. Vi såg i våras hur stadsmiljöerna blev radikalt bättre och det innebar ett uppvaknande. I London satsas massivt på ett nät av cykelvägar som kommer att förändra stadens trafikflöden.

– Övervägande handlar det om att planera för människor i stället för fordon, och det är positivt för natursten. Med sin hållbarhet och låga miljöpåverkan, får de en ännu mer självklar plats, tror Jörgen Lundgren på Hallindens granit.

Åsa Kallstenius anser att stadsbyggandets viktigaste uppgift är att bygga ihop, i stället för att bygga isär.

– Det finns massor av planerade satelliter som inte är hopbyggda med sina närområden. Men nu håller det på att svänga, nya slags vägar och kopplingar skapas. Där blir det mycket stenarbeten, säger hon, men höjer också ett påpekande finger.

– Det gäller att hålla marken genomsläpplig och inte bidra till att all mark hårdgörs. Skulle jag jobba med sten skulle jag arbeta mycket med genomsläpplighet så att vi samtidigt kan ha grönskan kvar.

Hur stenen läggs, och hur det bidrar till platsen, är viktigt. Där krävs ett nära samarbete mellan planerare, arkitekter och stenbransch.

Coronapandemin har gett oss nya tanke- och rörelsemönster när vi möts, gör saker tillsammans och arbetar. Vi lär oss en coronanetikett.

Förhoppningsvis kommer den respektfulla hållningen även att präglade framtida insatser i samhällets alla lager, från sjukvård till miljöpolitik och offentliga investeringar i hållbarhet.

– Corona har fått oss att reflektera. Vi ska använda krisen till att tänka nytt, det är vår möjlighet, säger arkitekt Åsa Kallstenius. Naturstenen lär befinna sig mitt i den utvecklingen. ■

”Vi har ännu inte börjat se något genomslag i de ekonomiska kalkylerna. Hela stadsbyggnadssystemet är riggat utifrån incitamentet pengar.”

Överkommissariens trappa på
Riddarholmen, ett exempel på för-
nyelse med förankring i historien.

